

STILSKE ODREDNICE U NAŠIM RJEČNICIMA

Stjepan Babić

1. Prije nego prijedem na izlaganje o temi određenoj naslovom, treba u uvodu reći nekoliko riječi o terminološkoj i klasifikacijskoj strani same problematike.

2. Naslovna riječ rječničkoga članka u hrvatskoj leksikologiji i leksikografiji općenito se naziva *natuknicom*.

3. Riječ *odrednica* (*determinanta*) označuje »sve podatke unutar članka koji sadrže neku obavijest o morfološkim, sintaktičkim, stilističkim ili upotrebnim karakteritima natuknice«, kao što to definira Maja Bratanić-Čimbur¹

4. Ona razlikuje dvije vrste odrednica: gramatičke i upotrebne. A među upotrebima dvije podvrste: stilske i područne:

»a) *stilske odrednice* koje označavaju da je natuknica, jedno njezino značenje ili jedna od vezanih konstrukcija ili fraza uz nju, dijalektalna, arhaična, kolokvijalna, sleng, vulgarna, familijarna, emotivno ili humoristički obojena, ironična i sl.

b) *područne odrednice* kojima se ukazuje na ograničenje upotrebe u smislu određivanja područja ljudske djelatnosti za koje je vezano značenje leksičke jedinice o kojoj se radi (npr. književnost, botanika, zoologija, kemija, medicina, arhitektura, ihtiologija i sl.).«²

5. U Slovaru slovenskega knjižnega jezika³ odrednice se nazivaju kvalifikatorima i razvrstani su drugačije:

- a. gramatički
- b. značenjski
- c. terminološki
- d. stilsko-slojni
- e. ekspresivni
- f. vremensko-čestotni
- g. posebno normativni.

6. Mislim da se sve odrednice mogu svrstati u pet skupina:

- a. gramatičke
- b. etimološke
- c. značenjske
- d. područne (terminološke, stručne)
- e. stilske.

¹ Prilog za dvojezičnu leksičku teoriju, Jezik, 27, Zagreb, 1979, str. 7.

² N. dj., str. 8.

³ Prva knjiga, A—H, Ljubljana, 1970, str. XVIII—XXII.

7. Gramatičke odrednice daju gramatičke podatke: o rodu: *m* = muški rod, masculinum, *ž*, *f* = ženski rod, femininum, *s*, *n* = srednji rod, neutrum; o padežima: *gen.*(itiv), *dat.*(iv), *ak.*(uzativ); o aspektu i prelaznosti glagola *svrš.*(en)/*nesvrš.*(en), *prel.*(azan)/*neprel.*(azan) i dr.

8. Izgovorne (ortoepske) odrednice trebalo bi izdvojiti u posebnu skupinu, ali iz praktičnih razloga mogu se smatrati i gramatičkim. U našim rječnicima književnoga i narodnoga jezika od izgovornih se odrednica upotrebljavaju samo naglasci. Tek u dijalektološkim rječnicima ima i nešto slovnih posebnosti.

9. Etimološke su odrednice uglavnom podaci o jezicima iz kojih riječi potječu: *alb.*(anski), *ar.*(apski), *bug.*(arski), *češ.*(ki), *fr.*(ancuski), *njem.*(ački) i dr.

10. Značenja se daju opisom, definicijom, sinonimima, slikom, pa obično nema drugih značenjskih odrednica osim *pren.*(eseno), *fig.*(urativno).

11. Područne (terminološke, stručne) odrednice daju podatke o područjima ljudske djelatnosti, o struci, grani znanosti u kojoj se pojedina riječ ili izraz upotrebljava:⁴ *adm.*(inistracija), *agr.*(onomija), *anat.*(omija), *antrop.*(ologija), *biol.*(ogija), *bot.*(anika). Područne su odrednice dopuna značenjskima.

12. Stilske odrednice daju podatke o stilskim vrijednostima pojedinih riječi. Možemo ih podijeliti u pet skupina:

- a. ekspresivne
- b. slojne
- c. dijalekatne i teritorijalne
- d. vremensko-čestotne
- e. normativne.

13. Ekspresivne označuju ekspresivnost izravno: *barb.*(arizam), *euf.*(emizam), *hip.*(okoristik), *ir.*(onično), *pej.*(orativno), *sveč.*(ano), *šalj.*(ivo), *vulg.*(arno) i dr.

14. Slojne označuju jezični sloj kojemu riječ⁵ pripada. Obično su posrijedi veoma ekspresivne riječi pa su slojne odrednice po tome i ekspresivne odrednice, ali ekspresivnost izražavaju posredno po jezičnom sloju u kojem se upotrebljavaju: *dječ.*(ji) (jezik), *dač.*(ki), *fam.*(ilijarno), *pjesn.*(ički), *razg.*(ovorni jezik), *šatr.*(ovački).

15. Dijalekatne i teritorijalne označuju dijalekt ili kraj u kojem se riječ upotrebljava: *čak.*(avski), *kajk.*(avski), *štok.*(avski), *dijal.*(ekatni), *lokal.*(no),

⁴ Teško se odlučiti za jedan naziv jer svaki ima koji nedostatak. *Područni* ima jaku asocijaciju s pojmom *teritorijalni*, *regionalni*; *terminološki* bi bio dobar tek kad bi se pokazalo da su posrijedi samo termini, što nije sigurno; *stručni* je preuzak jer u ovu skupinu idu i nazivi i *kat.*, *pravosl.*, a to je teško nazvati strukom.

⁵ Isto vrijedi i za sintagme, ukratko za leksičku jedinicu, ali zbog jednostavnosti upotrebljavam najčešće samo *riječ*.

pokr.(ajinski), *zap.*(adni) *kr.*(ajevi), *ist.*(očni) *kr.*(ajevi), *jugozap.*(adni) *kr.*(ajevi).

Same po sebi to ne bi bile stilske odrednice, nego su to zbog jezične razine kojoj rječnik pripada. Nalazimo ih u rječnicima književnoga jezika pa su one stilske odrednice zato što vrijednost riječi odmjeravaju s književne razine, a na njoj zbog svoje dijalekatne ili lokalne obilježenosti nisu stilski neutralne.

U dijalekatnim ih rječnicima nećemo naći. Tako ih npr. nema u rječnicima:

Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, Zagreb, 1973,

Mate Hraste i Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexicon*, Köln-Wien, 1979,

iako ti rječnici imaju mnogo odrednica. Možemo reći da ih u njima i ne oče-
-tujemo, jer su to rječnici druge jezične razine.⁶

16. Te bi odrednice mogle biti i etimološke, tj. da pokazuju da je riječ došla u književni jezik iz drugoga dijalekta, a ne onoga na kojem je on utemeljen, ali se tako te odrednice ne upotrebljavaju, kao što pokazuje provjera riječi *klesar*, *spužva*, *huškati*, *kukac*, *rubac* u RMH / RMS (rječnicima dviju Matica).

17. Vremensko-čestotne odrednice označuju u kojem se vremenu i s kojom čestotom pojedina riječ upotrebljava. To su odrednice: *arh.*(aično), *zast.*(arjelo), *neol.*(ogizam), *rij.*(etko), *rj.*(eđe), *obično*, *običnije*, *neodom.*(aćeno) i dr.

Odrednice *arh.* i *zast.* stilske su odrednice jer govore o stilskoj vrijednosti tako označene riječi, ali bi *neologizam* mogao biti samo vremenska odrednica kad bi značio »riječ je načinjena u novije vrijeme«. Međutim ona to ne označuje. Vremenska se određenja daju vremenskim podatkom u kojemu postoje potvrde, kad se riječ prvi ili posljednji put upotrijebila, a riječ *neologizam* obično daje stilsko određenje: *riječ je načinjena u novije vrijeme, a nije u skladu s tvorbenim sustavom*, a često znači samo ovo drugo.

18. Odrednice koje su više čestotne ne bi bile ujedno i stilske da daju samo čestotni podatak ili kad bi ujedno govorile o čestoti upotrebe samoga pojma koji je povezan s riječju. Ali čestotni se podaci daju drugačije (u čestotnim rječnicima), a o odnosu čestote pojma i riječi u rječnicima se ne govori, nego čestotne odrednice daju obično podatak kojom se čestotom upotrebljava jedan od sinonima. U tom su smislu čestotne odrednice ujedno i stilske.

19. Normativne odrednice daju ostala normativna određenja o riječima koje označuju, a s njima i njihovu stilsku vrijednost: *kalk*, *kov.*(anica), *neknjiž.*(evno), *neob.*(ično), *nepr.*(avilno), *pogr.*(ešno), *spec.*(ijalno).

20. Valja napomenuti da i neke druge odrednice mogu označivati stilske vrijednosti.

⁶ Zato u drugom rječniku nalazimo *lit.* = literatur-, *schriftsprachlich* (štokavisch).

Augm.(entativ), *uv.*(ećanica), *dem.*(inutiv), *um.*(anjenica) gramatičke su odrednice, ali su ujedno i stilske jer su s augmentacijom i deminucijom najčešće povezane i stilske vrijednosti pejorativnosti i hipokorističnosti. Istina, ta veza nije automatska, ali se u rječnicima često nalazi automatski povezano *augm.* i *pej.*, *dem.* i *hip.*

21. U našim prilikama gdje je purizam još uvijek jak i opravdano živ i etimološke odrednice mogu imati stilsku vrijednost. Posebno to vrijedi za etimološke odrednice srodnih idioma kao što su *csl.* (crkvenoslavenski), *rsl.* (ruskoslavenski), *ssl.* (srpskoslavenski), *stsl.* (staroslavenski).

Slično vrijedi i za područne odrednice jer označuju ograničenu upotrebu na jednom području pa time i određenu stilsku vrijednost kad se ta riječ upotrijebi na drugom. Kad se to učini, onda ta riječ dobiva stilsku vrijednost, često veoma veliku, pa područna odrednica naznačuje i takve potencijalne stilske vrijednosti. Neke su područne odrednice već na granici stilskih: *folkl.*(orno), *hanc.*(elarijski), *kart.*(aški).

22. Stilska odrednica može biti i uputnica *v.(idi)* jer se i njome često jedna riječ upućuje na drugu zbog stilske obilježnosti prve, iako se obično ne kaže s kojega razloga. Tako se u predgovoru RMH na 12. strani kaže:

»Skraćena *v.* (vidi) upotrebljavana je onda kad je riječ upućivana na drugu, pravilniju i bolju, ili kad je strana riječ upućivana na našu.«

Uputnica ne bi smjela upućivati bez stilske odrednice jer treba znati zbog čega se jedna riječ upućuje na drugu.

23. Da ne bismo ostali samo na teoretskom razmatranju, osvrnut ćemo se na nekoliko stilskih odrednica u našim rječnicima.

Danas je nezamisliva izrada rječnika suvremenoga književnoga jezika bez stilskih odrednica. Spoznaja da jezik ne izražava samo spoznajnu stranu stvarnosti nego i osjećajnu, da književni jezik nije jednoslojan, nego višeslojan, polivalentan i da iste riječi u raznim slojevima imaju različite vrijednosti, da se u književnom jeziku može upotrebljavati svaka riječ kad je jasno određena standardna, stilska nula, traži da to ima odraza i u rječnicima.

24. I zaista u našim novijim rječnicima nalazimo različite stilske odrednice. Treba odmah reći da je teško utvrditi koje jer se one obično ne nabrajaju na jednom mjestu, kao što je to u Slovaru slovenskega knjižnega jezika, nego samo kad se tumače kratice, a kako sve odrednice nisu dane u kriticama, to se mogu točno pobrojati samo kad se pročita čitav rječnik, što je veoma mučan posao. Tako se npr. u RMH s. v. *dopir* nalazi odrednica *hapaks*, s. v. *kišnik kalk*, ali ih u *Tehničkim skraćenicama* nema jer se upotrebljavaju u punom, a ne u skraćenom obliku, a ni iz predgovora se ne može znati da se upotrebljavaju.

Zanimljivo je napomenuti da u popisu *Tehničkih skraćenica* nema ni svih odrednica koje se upotrebljavaju u skraćenu obliku, npr. nema *germ.* upotrijebljene uz *bez daljega* (s. v. *dalji*), gdje vjerojatno znači *germanizam*.

25. U RMH/RMS kraticama su dane ove stilske odrednice:

ekspresivne: *barb.*, *euf.*, *hip.*, *ir.*, *neulj.*, *pej.*, *podr.*, *pogrd.*, *prezr.*, *sveč.*, *šalj.*, *vulg.* (12),

slojne: *dječ.*, *đač.*, *fam.*, *indiv.*, *kanc.*, *nar.*, *nauč.*, *pjesn.*, *razg.*, *šatr.* (10),
dijalekatne i teritorijalne: *čak.*, *kajk.*, *štok.*, *dijal.*, *lokal.*, *pokr.* (6),

vremensko-čestotne: *arh.*, *zast.*, *neodom.*, *neol.*, *već.* (5),

normativne: *kov.*, *neknjiž.*, *neob.*, *nepr.*, *pogr.* (5).

Ukupno 38 stilskih odrednica. Radi usporedbe pregledao sam nekoliko rječnika slavenskih i neslavenskih jezika i ni u jednom ih nisam našao toliko.⁷

26. Dakako, kad je stanje takvo, onda se pretpostavlja da malo može biti onih kojih nema.

Nema ovih odrednica: *birano*, *uzvišeno*, *intimno*, *uljudno*, *službeno*, *publicistički*, *knjiški*, *obično*, *običnije*, *rijetko*, *rjede*, *sleng*, *žargonski*.

Teško je bez posebnoga proučavanja reći koliko te odrednice zaista nedostaju, a koliko su zastupane pod drugim nazivima. Tako se *birano*, *uzvišeno* može kriti pod *pjesn.*(ički), *intimno* pod *fam.*(ilijarno), *službeno* pod *kanc.*(elarijski).

Odrednica *uljudno* nameće se već zbog toga što RMH/RMS imaju *neulj.*(udno), ali unatoč tome možda ona i nije potrebna (sve što nije posebno označeno uljudno je) ili je obuhvaćena odrednicom *hip.*(okoristično).

Odrednica *publ.*(icistički) obuhvatila bi leksičke jedinice koje se upotrebljavaju u publicistici, a po svojoj su vrijednosti na dnu književnoga jezika, na granici s razgovornim jezikom, ali možda za tu odrednicu i nema prave potrebe.

Odrednica *knjiški* možda je obuhvaćena odrednicom *kov.*, *indiv.*, *neob.* i sl.

Isto se tako može raspravljati o potrebi odrednica *rijetko*, *rjede*, *obično*, *običnije*, kad ima *već.*(inom). Odrednica *rijetko* sigurno je potrebna, ali je možda obuhvaćena odrednicom *neodom.*(aćeno).

Po tumačenju izraza *šatrovački govor*, *šatrovački jezik* u samom rječniku s. v. *šatrovački* vidi se da je šatrovački shvaćen veoma široko, da obuhvaća i argo, sleng i žargon, iako je drugo pitanje je li potpuno opravdana tako široka upotreba odrednice šatrovački. Ja bih rekao da nije.

27. Sa sigurnošću se može tvrditi da je nedostatak što naši rječnici nemaju odrednice kojima bi se označivale polarizirane riječi. I kad se srpsko-

⁷ *Slovar slovenskega knjižnega jezika* — 23, *Slovník spisovné češtiny*, Praha, 1978—23, S. I. Ožegov, *Slovar' russkogo jazyka*, Moskva, 1963—15, G. Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh, 1968 preko 14. Neke odrednice nisu dane u kraticama, a sve u kraticama ne navode se u popisu kratica, kao što je vidljivo iz poglavlja *Angaben zum Stil*, a tu se opet ne nabrajaju sve stilske odrednice — a to je zbog poznate njemačke pedantnosti neočekivano. U djelu *Webster's Seventh New Collegiate Dictionary*, Springfield, 1969, bit će ih oko 20. Nema popisa pa nije lako odrediti broj.

hrvatski književni idiomi promatraju kao jedan književni jezik, one bi trebale imati neke oznake jer im je upotreba izrazito ograničena. U RMH/RMS nema za njih nikakvih oznaka, što je za vrijeme u koje je taj rječnik pokrenut i izrađivan i zbog cilja koji se njime htio postići razumljivo, iako je to za potpunu obavijest o pojedinim riječima velik nedostatak. Ne dati areal riječi za koje je on izrazit, zaista je nedostatak.

U Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika postavljeno je ovo pravilo:

»Uz dublete kao *hleb i kruh*, od kojih se jedan upotrebljava većinom u istočnim, a drugi u zapadnim krajevima srpskohrvatske jezične teritorije, stavljena je oznaka ist. kr. (istočni krajevi) i zap. kr. (zapadni krajevi); inače se znakom jednakosti pokazivala njihova podjednaka značenjska vrednost.«⁸

U početku se to pravilo primjenjivalo, ali je kasnije bez obrazloženja napušteno pa se sada nikako ne obilježava areal riječi ograničenih samo na jedno područje ili pretežno na jedno, što je znatan nedostatak toga inače dobrog i za različite stručnjake veoma korisnog rječnika, to više što napuštanju nije uzrok u lingvističkim, nego u nelingvističkim razlozima. Naime zbog različitih nelingvističkih htijenja koja se pojedinim rječnicima žele ostvariti napušteno je jedno pravilo koje u opisu činjeničnoga stanja ima značajnu ulogu. Nezamislivo je naime da rječnici ne bi davali areal pojedinih riječi ako je on ograničeniji od područja koje rječnik načelno obuhvaća. Areal je npr. sasvim normalna pojava u engleskim rječnicima,⁹ a i njemačkima.¹⁰ Zanimljivo je spomenuti da i Vuk Karadžić ima u Srpskom rječniku obilje podataka kao u *Bačk.*, u *Banatu*, u *Baranji*, u *Boci*, u *C. G.*, u *Dalm.*, u *Dubr.*, u *Grblju*, u *Gruži*, u *Herc.*, u *Hrv.*, u *Radevini*, u *Slavoniji*, u *Srbiji*, u *Srijemu*, u *Šum.*, u *Už. n.* Iako ti podaci imaju relativnu vrijednost,¹¹ ipak bez njih Karadžićev rječnik ne bi bio tako obavijestan koliko jest.

I iz shvaćanja lingvista koji razlike minimaliziraju, koji im ne priznaju ni varijantni status može se zaključiti da je potrebno davati areal i čestotu riječi koje su različite u hrvatskoj i srpskoj jezičnoj praksi. Tako npr. M. Stevanović u članku pod karakterističnim naslovom *Neke jezičko-stilske razlike, a ne jezičke varijante*¹² smatra što naslovom jasno kaže, ali i odatle proizlazi da je za opis činjeničnoga stanja važno da se opišu i »jezično-stilske razlike« pa bi se morale naći u rječnicima i stevanovićevski shvaćenoga književnog jezika. To, iako u najminimalnijem obliku, smatra potrebnim i sam M. Ste-

⁸ Knjiga I, Beograd, 1959, str. XXXI.

⁹ Usp. npr. engleski rječnik spomenut u 7. bilješci, str. 11a.

¹⁰ Usp. G. Wahrig, n. dj., str. 22, t. 2.1.

¹¹ Usp. P. Ivić, *Pogovor* u fototipskom izdanju Karadžićeva *Srpskoga rječnika*, Beograd, 1966, str. 84—87. Napominjem da mi nije jasno jesu li u obzir uzeta eventualna poboljšanja u 2. izdanju ili se ocjenjuje samo 1. izdanje.

¹² Naš jezik, knjiga XIV, sv. 4—5, Beograd, 1965, str. 195—226.

vanović: »Ali smo mišljenja da je u svakom slučaju davanja potpune slike našeg jezika potrebno naglasiti šta je gde češće.«¹³

Jasno je da opis bez takvih odrednica daje sliku našega jezika za koju se unaprijed zna da će biti nepotpuna.

28. Nema ni nekih podružnih odrednica koje su važne i sa stilske gledišta. Tako npr. RMH/RMS nemaju *pravosl.*(avno), a imaju *kat.*(olički). DJ (1. izd.) ima *pravosl.*, a nema *kat.*, RS ima obje. Što RMH/RMS među odrednicama imaju *kat.*, a nemaju *pravosl.*, mogla bi biti i tehnička pogreška, ali provjera riječi *činodejstvovati*, *epitrahilj*, *kamilavka*, *rukopoložiti*, *štola*, *roketa* pokazuju da se u tekstu rječnika ne upotrebljavaju ni *kat.* ni *pravosl.*

29. Potanje istraživanje možda bi pokazalo da nema još koje potrebne odrednice, ali gledano u cjelini s obzirom na brojnost i raznovrsnost stilskih odrednica može se reći da stanje uglavnom zadovoljava.

30. Drugo je kako se odrednice upotrebljavaju. Bilo bi potrebno da se u predgovoru ili u uvodnom dijelu jasno kaže što znače i da se u rječničkim člancima dosljedno upotrebljavaju.

U RMH/RMS u predgovoru se ne govori o svima, kako bi trebalo, nego samo o manjem dijelu, i to uglavnom usput, a poblize su određene samo neke. Očito je da se polazi odatle kao da su stilske odrednice općenito poznate i da se jednoznačno upotrebljavaju i da ih zbog toga nije potrebno posebno tumačiti, kao što nije gramatičke, etimološke i područne. A kako su stilske odrednice ipak drugačije, nije uvijek jasno u kojem se značenju koja odrednica upotrebljava, pogotovu ako ima više bliskoznačnica. Tako je onda teško znati u čemu je sve razlika između nekih odrednica, npr. između pejorativnih: *ironično*, *pejorativno*, *podrugljivo*, *pogrdno*, *prezrivo*, između *lokalno* i *pokrajinski*, između *arhaično* i *zastarjelo*, između *neknjiževno* i *neppravilno*, možemo li *kancelarijski* i *praznovjerje* smatrati područnim ili stilskim odrednicama?

31. Odabrao sam deset stilskih odrednica:

ekspresivnu: *barb./varv.* (barbarizam/varvarizam)

slojne: *šatr.* (šatrovački), *indiv.* (individualno)

dijalekatne: *čak.* (čakavski), *kajk.* (kajkavski)

teritorijalnu: *pokr.* (pokrajinski)

vremensko-čestotne: *neol.* (neologizam), *neodom.* (neodomaćeno)

normativne: *kov.* (kovanica), *neob.* (neobično)

i pregledao oko tri tisuće stranica (od 5565 koliko ih RMH/RMS imaju kao jedan rječnik) da utvrdim kako se upotrebljavaju.

Jasno je da nisam mogao pregledati riječi koje tih oznaka nemaju, a trebale bi ih imati. To je za ovu priliku pretežak zadatak. Da je on učinjen, opći bi sud vjerojatno trebalo dopuniti, ali je sigurno da ne bi bitno i da ne bi bio povoljniji, kao što pokazuju neka usputna provjeravanja.

¹³ N. dj., str. 208.

32. Riječi označenih odrednicom *barb.* ima veliko mnoštvo. Ta je odrednica u predgovoru rječniku određena ovako:

»Strane riječi unošene su ako su nađene kod pisaca ili su u širokoj upotrebi u razgovornom jeziku. Kada se takve riječi upotrebljavaju usporedo s riječima iz našega jezika, a ne smatraju se književnim, označavane su u Rječniku oznakom *barb.*«¹⁴

Budući da barbarizam inače znači »loša riječ ili upotreba«, čak i »gruba pogreška«,¹⁵ to kao da sugerira da je upotreba tih riječi pogrešna, ali to nije izričito rečeno, a u samom je rječniku barbarizam definiran veoma blago: »strana riječ (ili izraz) mjesto domaće u govoru ili u pisanju«. Koliko je upotreba takvih riječi pogrešna, ništa se ne kazuje, ali ako imamo na umu da su sa *barb.* najčešće označene njemačke riječi kao *abrihtati*, *abrihtovati*, *ajeršpajz*, *az(l)iban*, *ajmokac*, *ajnleger* . . ., tada se zaključak nameće sam od sebe.

33. Riječi označene tom odrednicom zaista bi bile pogrešne, ali samo pod jednim uvjetom: da su upotrijebljene u stilski neutralnom značenju. Međutim, u kontekstu u kojem se navode većinom je njihova upotreba opravdana, čak stilski i veoma uspješna, a mnogi su primjeni od A. G. Matoša, M. Krleže i drugih vrsnih stilista, to ovako ipak neodređena upotreba odrednica izaziva mnoge nedoumice pa se može reći da je treba preciznije odrediti. A kad se to pokuša, odmah se uviđa da barbarizam, čest lingvistički naziv u prošlim razdobljima, a i danas možda opravdan u stilistici, u suvremenim rječnicima nema opravdanja, ili treba imati veoma usko, precizno određeno značenje. Većina riječi označenih sa *barb.* pripada razgovornom jeziku ili pojedinim dijalektima pa ih je tako trebalo i označiti.

34. Ovako neodređena odrednica nije ni mogla biti dosljedno upotrebljavana. Barbarizmom nisu označivane samo strane riječi nego i naše, npr. *bez daljega* (s. v. *bez*, s. v. *dalji* stoji germ.), *čūđiti*; naša neafektivna tvorba: *kītati*, *ōdlemiti*, *pōpeglati*, a osnovne riječi *kīt*, *lēm*, *lēmīti*, *pegla*, *peglati* nisu označene sa *barb.*, naša afektivna tvorba: *čōrbaroš*, *frnjōkalica*, ali *čorba* nije označena sa *barb.*

S *barb.* su označene mnoge više ili manje usvojene riječi kao *bestseler*, *cigla*, *eskālātor*, *etaža*, *etažer*, *graver*, *kēlnēr* . . . Neke bi se od njih možda i mogle označiti kao barbarizmi, ali to bi značilo visok stupanj purističkoga gledišta, kakav autori RMH/RMS očito nisu imali, jer da su ga imali, tada bi i mnoge druge strane riječi morale dobiti odrednicu *barb.*

¹⁴ RMH, str. 11.

¹⁵ Sjetimo se samo naziva Rožičeve knjige *Barbarizmi*. U njoj se smatra da su barbarizmi »nenarodne i rdave riječi«, 3. izd. Zagreb, 1913, str. 3, a na 5. str. to pojašnjava i kaže da mu barbarizam »znači: sve što se protivi čistomu štokavskom književnom jeziku, dakle u 'barbarizme' u ovoj knjižici pripadaju ne samo 'pravi barbarizmi' nego i rdavi neologizmi, provincijalizmi (ako ih ne trebamo), arhaizmi pa gramatičke (i pravopisne) pogreške uopće« (isticanje Rožičevo). U *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* R. Simeona barbarizam nema ni jednu pozitivnu ili neutralnu definiciju s obzirom na značenje.

35. Iako se kaže da se sa *barb.* označuju strane riječi kad se upotrebljavaju mjesto domaće, ipak se u rječniku za mnoge strane riječi ne daju domaće, npr. za *ajnc, ajmokac, bestseler, eskâlâtor, krâher(l)* ... Za neke od njih i nema naše zamjene (*ajnc, bestseler*) ili je i ne može biti jer su povijesne realije (*kraherl*). I kad se zamjene daju, katkada nisu adekvatne. *Etaža* nije jednostavno *kat, sprat*, jer obuhvaća i prizemlje i katove.

36. Barbarizmima su označene i izrazito afektivne riječi kao *bajbok, bi-tanga, hohštapler, kumordinar* ..., pa izrazite šatrovačke kao *cinkati, cinker*.

Najviše su oznakom *barb.* označivane njemačke riječi ali ima i latinskih, talijanskih, francuskih, mađarskih, turskih i drugih. Turske su većinom označene sa *pokr. i zast.*

Sve to pokazuje da odrednicu *barb.* treba temeljito prevrednovati, a po mojem je mišljenju iz rječnika treba potpuno izostaviti jer je određena puristički nejasno ili u starom smislu purizma.

37. Za odrednicu *šatr.* u predgovoru se rječniku kaže:

»Vulgarne i šatrovačke riječi navode se samo izuzetno, ako su u širokoj upotrebi i označavaju se sa *vulg.* i *šatr.*«¹⁶ U tekstu rječnika šatrovački je određeno veoma široko, ali se riječi sa *šatr.* označuju uglavnom u užem smislu šatrovačkog kao omladinskog žargona i takve se riječi navode samo izuzetno, kao što je u predgovoru i rečeno, pa ih u rječniku ima malo. U pregledanom sam dijelu našao samo 21 riječ. Zbog toga ni podatak da se ta odrednica uglavnom dosljedno upotrebljava nije toliko važan iako su pitanja koja ta odrednica pokreće važna. Treba ih samo rješavati u sklopu šire problematike: u odnosu pojmova: argo, žargon, sleng, šatrovački, đaćki, razgovorni, o potrebi i načinu unošenja tih riječi u rječnik općega jezika i slično.

38. O odrednici *indiv.* u predgovoru se rječnika kaže:

»Hapaksi ili riječi koje su izmislili pojedini književnici unošene su s oznakom *indiv.* ako imaju određeno stilsko značenje tipično za vrijeme, područje ili pisca koji je takvu riječ upotrijebio.«¹⁷ U samom se rječniku *kapaks* tumači ovako: »riječ koju je netko izmislio i samo jednom upotrijebio«. To pokazuje da su *hapaks* i *indiv.* sinonimi, ali ostaje nejasno što zapravo znači izmišljena riječ.¹⁸ Zbog toga se oznakom *indiv.* mogu označivati veoma različite pojave,¹⁹ pogotovu što je ta odrednica veoma česta. U pregledanom se dijelu nalazi preko 300 leksičkih jedinica označenih sa *indiv.*

¹⁶ RMH, str. 11.

¹⁷ Na istom mj.

¹⁸ U predgovoru Rečniku SANU, 1. knjiga, Beograd, 1959, str. XXIX, hapaks se tumači kao riječ samo jednom upotrijebljena ili više puta, ali samo kod jednog autora, a ništa se ne govori o izmišljenosti riječi, upravo je obratno: »one su stavljene u Rečnik ako su pisac ili skupljač pouzdani u svom poslu ili ako se reči po značenju i obliku svome lako uključuju u našu jezičku sistem; inače nisu uvedene u Rečnik«.

¹⁹ Osnovno o individualnoj tvorbi v. *Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*, Rad JAZU, 344, Zagreb, 1966, str. 78, ali to je samo dio problematike individualnih riječi.

39. Valja naglasiti da je o individualnim riječima potrebno govoriti s više opreza kad građa za rječnik nije sustavno ispisana, kao što za RMH/RMS nije, ali je provjera u tom smislu veoma teška pa možemo za većinu takvih riječi prihvatiti povoljniju pretpostavku da su riječi označene sa *indiv.* zaista samo jednom upotrijebljene.

40. Za mnoge se riječi koje su označene sa *indiv.* može s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da su zaista samo jednom upotrijebljene i da su zaista individualna upotreba, samo s različitih razloga, kao što pokazuju primjeri:

agramatički (nepismen), *artistoidan*, *brnšati*, *bubrežati* (teško raditi, iako pisac kazuje odakle to značenje), *buntovka*, *ciboban* (cibobni grozd), *kolonik* (kolosijek), *pretprvi* i dr.

Odrednicom *indiv.* označene su i riječi koje nemaju ništa individualno jer su samo konkretan ostvaraj jezičnih mogućnosti koje bi i drugi tako ostvarili kad bi im ti pojmovi zatrebali i kad bi našli pravi izraz. Takve su riječi *avlijar* (onaj koji vodi brigu o avliji),²⁰ *brkarina*, *bulvarština*, *bumnuti*, *bušljivost*, *crljenko*, *dlakožder*, *dolaz*, *doletište*, *doliv*, *domobranština*, *bušljivost* (*bušljika* ni *bušljivak* nije označeno sa *indiv.*!), *govorčina*, *nakostolomiti se*, *naprostačiti se*, *neizbrijanko*, *nezgrapko* . . .

Za takve je riječi nevažan podatak da su samo jednom upotrijebljene, da se potvrda našla samo od jednoga pisca. Ipak se može reći da je tu kriterij sačuvan. No ako bi to bilo opravdano, tada se može postaviti pitanje zašto mnoge druge riječi s jednom potvrdom nemaju odrednicu *indiv.*, iako bi je neke s većim pravom imale od upravo spomenutih. Tako su bez te oznake mnoge riječi, što je i bez posebnoga traženja uočljivo, npr. *brzačina* (brzica), *břzadžija*, *břzaja* (brzica), *břzan* (brz), *břzast* (brz), *brzadak* (mala brzica), *brzić*, *brzik*, *brzimice*, *brzook*, *brzotrko*, *brzovit*, *crijevonja*, *istupnik* i dr.

41. Odrednica se *neob.*(ično) u predgovoru rječnika ne spominje iako se u rječniku uporebljava veoma često, u pregledanom dijelu našlo se preko 600 riječi tako označenih. To je određenje toliko potrebnije što je treba razgraničiti s odrednicom *indiv.* jer su označenice s *indiv.* dobrim dijelom i neobične, a one sa *neob.* većinom su individualne po upotrebi.

42. Kad bi odrednica *neob.* bila precizno određena, zacijelo bi se s pravom nalazila uz mnoge riječi jer su zaista neobične, ali ona se nalazi i uz riječi kojima je neobičnost veoma neznatna jer su napravljene po sustavnoj tvorbi, npr. *debalje* (zb. im. od *deblo*, *stabalje* nema *neob.*), *kapav* (koji kapa), *kasapište*, *kompotnica*, *konventrizacija*, *latinašiti*, *likovnjak*, *malogrešan*, *me-*

²⁰ Inače upravo do krajnosti iskorištena sustavnost tvorbe jer je u opreci s riječju *avlijaš* »jedan od onih koji stanuju u stanovima istoga dvorišta«, kako stoji u toj riječi, a riječi *avlijar* susjednoj natuknici.

kosrc, motrište, mutnovidnost, mnogolistan, namjerice, natpregled, nepoučljiv, njak, ograničenik, ograničenjak, površnjaković . . .

Riječ *dokonija* je normalan izraz za ono što je V. Jelić htio reći: *Počinje vjerovati u očeva pričanja, u sve ono što je zburado i nadmeno nazivao popovim dokonijama*. Tako i *mišljevin* iako je upotrijebljena u filozofskom tekstu: *Brojevnì odnošaji nisu puke mišljevine, već . . . i u zbilji vrijede*. Tako je *mrazotina* sasvim normalno za značenje u kojem ju je upotrijebio M. Božić. On je htio izreći prezriv odnos prema sladoledu i u tome je potpuno uspio jer je zove *blijedocrvena mrazotina*, a malo kasnije *slatkoljepljiv led, želatinozna smrzlina*.²¹

Riječ *muzac* u RMS unesena je iz Pravopisa, a tvorbena je sasvim normalna, potvrđena je u AR, samo je danas vjerojatno zastarjela.

43. Ni o odrednici *neod.* (omaćeno) ništa se ne govori u rječniku. Teoretski gledano ona bi trebala označivati dobre i tvorbena pravilne riječi, a rijetke po upotrebi. No da je tako, mnoge riječi s *indiv.* i *neob.* trebale bi imati odrednicu *neodom.*

U rječniku je inače ta odrednica rijetka jer se u pregledanom dijelu našlo samo 17 riječi njome označeno.

44. Većina riječi označenih s *neodom.* zaista su takve kakve bi i trebale biti riječi obuhvaćene tom odrednicom:

dorukvica, dozvoljiv, dramatisati, laganost, lokalac, mutnež, okrnja, olov-nast, pazakupiti, pogibaoni, porodnik,
neobična je *hrambinaš* (onaj koji prima hranačinu) i *modrovid* (modar), a zastarjelo je *kruglana* i *krugljana* kad uz osnovnu riječ *kruglja* stoji *zast.*

Riječ *inačica* ne može se smatrati neodomaćenom jer je u hrvatskom književnom jeziku dosta proširena.

Može se reći da bi i neke druge riječi trebale imati oznaku *neodom.*, a nemaju nikakve, npr. *lokalist, pasošarnica*.

45. Neologizam je u predgovoru rječniku spomenut zajedno s kovanicom:

»Neologizmi su unošeni ako se nalaze u književnim tekstovima i označavani su oznakom *neol. ili kov.*«²²

Prema tome su te dvije odrednice izjednačene pa nije jasno zašto se za jedan pojam upotrebljavaju sinonimi. Za rječnik to nije normalno.

Možda je to zato što neologizam i kovanica u rječniku nisu jednako određeni. Neologizam ima nešto šire značenje od kovanice:

neologizam — »nova reč, načinjena za nove pojmove (često po ugledu na strane jezike«,

kovanica — »novoskovana, umjetno, vještački načinjena riječ, ne u duhu jezika (najčešće doslovni prijevod tuđe riječi)«.

²¹ Kurlani, Zagreb, 1954, str. 59. i 60.

²² RMS, str. 11.

Ako bi neologizam značio samo »nova riječ za nov pojam«, tada ga u rječniku koji inače ne daje takve vremenske podatke ne bi trebalo biti, ako pak treba značiti što drugo, tada ga treba jasno odrediti prema odrednici *kovanica* i srodnim odrednicama kao što su *neob.*, *indiv.*, *neodom.*

Riječi označenih s *neol.* u pregledanom se dijelu nije našlo mnogo, tridesetak. Neke jesu neologizmi, a neke su samo uvjetno. Nove riječi za nove pojmove nastale u 20. stoljeću označuju *bespuškar*, *blatobran*, druge su nove riječi za stare pojmove: *doruka*, *jušnik*, a treće su riječi označene *neol.* nastale u 19. stoljeću: *celishodan*, *domisao*, *klupoder*, *kišobran*, *mokrionica*, *plinovod*, *plinomjer*, od kojih je *domisao* sa samoga početka stoljeća (zabilježena je u Stulićevu Rječosložju).

Neke bi riječi mogle dobiti i koju drugu oznaku, a kako označenicâ sa *neol.* nema mnogo, a trebalo bi ih biti, kao što pokazuju mnogi primjeri sa *indiv. neob.*, *neodom.* i kao što bi to pokazalo potanje istraživanje, očito je da autori toj odrednici nisu dali veću važnost. Upotrebljavali su je onako usput.

46. Za razliku od *neol.* odrednica *kov.(anica)* znatno je češća. U pregledanom dijelu upotrijebljena je za više od 200 riječi. U rječniku je rečeno da označuje riječi nesustavne tvorbe, ali nije upotrebljavana samo u tom značenju jer je nalazimo i uz riječi sustavne tvorbe, npr. uz riječi

bedrenjak, *brojidba*, *cestogradnja*, *cvjetovit*, *egidonoša*, *eksplozivac*, *glasnogovornik*, *glasnogri*, *hrabroća*, *istoznačnica*, *istozvučnica*, *konjokrota* (potvrda Maretić-Ivšić, a *konjomora* nije označena sa *kov.*, inače konjokroti susjedna riječ, potvrđena Karadžićevim rječnikom, po kojoj je Maretić ili Ivšić i napravio tu »kovanicu«), *krepkonog*, *kuglovod*, *ledobran*, *maloumlje*, *obujmica*, *pokaznica*, *popara* . . .

Dakako da ima i riječi koje bi zaslužile odrednicu *kov.*, ali da bi to bila prava odrednica, treba je jednoznačno odrediti i dosljedno upotrebljavati. Valja napomenuti da je s. v. *kišnik* (pluvijal) upotrijebljena odrednica *kalk* pa to u vezi s odrednicom *neol.*, *kov.* postavlja nova pitanja.

47. S odrednicom *čak.*(avski) nisam pronašao ni jednu riječ, s *kajk.*(avski) četiri (*bunce*k, *noriti*², *oblok*, *osebujak*) sa *dijal.* tri *kaj*, *kotrig* (članak) i *požirak* (jednjak), a sa pokr. na stotine. Očito je dakle da su čakavske, kajkavske i dijalekatne riječi označivane sa *pokr.*

48. Već opći pregled riječi označenih sa *pokr.* pokazuje da među njima ima veoma raznovrsnih riječi, od izrazitih dijalektizama kao što su

breska, *čojek*, *čorapa*, *črez*, *črn*, *čer*, *dimljak*, *doktur*, *dvanaes*, *el*, *fatati*, *kruv* . . .

do riječi s različitim književnim vrijednostima kao što su

*blagozvučje, bockalica, Bodul, bogaljka, bražnjak, cerada, cjelunuti,*²³ *danivati,*²⁴ *fiškuš, grbeša, ijuk, imavati,*²⁵ *koraba, kosor, košničar, kotlarina, krabulja, kraljist, krepucnuti, krstitke, Martinje, opšav, prosiječ . . .*

49. Ipak, s obzirom na dosta široko značenje te odrednice i na dosta jasno obilježje pokrajinskih riječi može se reći da je ta odrednica upotrebljavana s dosta velikim opravdanjem. Dakako da bi za konačnu ocjenu trebalo provjeriti mnoge riječi, što bi za ovu priliku bilo previše.

50. Na temelju svega što je rečeno može se kao opći zaključak reći da stilske odrednice svojim brojem uglavnom zadovoljavaju potrebe obilježavanja stilske razine u RMH/RMS, ali da provjeravane odrednice pokazuju da stilske odrednice u njemu nisu jasno određene niti dosljedno upotrebljavane.

Budući da je to prvi put provedeno na tako cjelovitoj i opsežnoj građi, da u radu nije bilo dovoljno smišljene i sustavne organizacije, ta se neodređenost i nedosljednost u jednom smislu može i razumjeti. A ova je analiza napravljena da u idućim pothvatima takve vrste bude bolje.

S a ž e t a k

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.3:886.2.08:808.62, izlaganje na Znanstvenom skupu o leksikografiji i leksikologiji u Beogradu 3. prosinca 1980, primljeno za tisak 11. prosinca 1980.

STYLISTIC LABELS IN CROATIAN AND SERBIAN DICTIONARIES

This paper analyzes both the theoretical treatment and actual use of stylistic labels in Croatian and Serbian (monolingual) dictionaries. The number and variety of these labels are considered adequate to mark stylistic levels. However, introductions to the dictionaries do not offer satisfactory definitions, nor are they consistently used in dictionary text. These shortcomings are illustrated with numerous examples.

PITANJA I ODGOVORI

ZNAČENJE I UPORABA RIJEČI PORED I OSIM

Nekoliko je čitatelja zamolilo za odgovor jesu li riječi *pred* i *osim* istoznačnice koje se mogu po volji zamjenjivati ili su to ra-

znoznačnice pa ih treba upotrebljavati svaku u svojem značenju. Dodajemo još da su svi ti čitatelji izrazili mišljenje da su to raznoznačne riječi i da bi ih kao takve trebalo i upotrebljavati. Ne navodeći ovdje tekstove pisama, u kojima se sad manje oštro sad

²³ Iako su potvrde S. Kranjčević, D. Šimunović i F. Galović, i premda je aspektom svršeni, prema cjelivati koji je i svršeni i nesvršeni.

²⁴ Iako su potvrde od Ivakića i Čopića, a aspektom je nesvršen, a daniti, danovati su dvovidni. O pravom značenju takvih problema v. u članku *Iterativizacija i srodne pojave u tvorbi glagola*, Filologija, 8, Zagreb, 1978.

²⁵ Usp. rad naveden u prethodnoj bilješci.